

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA
MIGRACIJOS POLITIKOS IR LIETUVIŲ DIASPOROS ISTORIJA

Marius Jonaitis

**NUMANOMI LIETUVOS VISUOMENĖS ATEITIES PAVIDALAI
ANKSTYVUOSIUOSE VYTAUTO KAVOLIO GALVOJIMUOSE**

Referatas

Vadovas: prof. habil. dr. Egidijus Aleksandravičius

Kaunas, 2010

TURINYS

TURINYS	2
1. ĮVADAS	3
2. VEIKSNIAI LEMSIANTYS BŪSIMOS LIETUVOS VISUOMENĖS PAVIDALĄ	5
2.1 Bendrųjų vertybinių sistemų paieškos	5
2.2 Numanomi konfliktai dėl vertybinių sistemų neatitikties	7
2.3 Vertybinių sistemų „ieškotojai“ ir konfliktų „sprendėjai“	8
3. GALIMOS LIETUVOS VISUOMENĖS VIZIJOS: TRUMPALAIKĖS IR ILGALAIKĖS OKUPACIJOS ĮTAKA	10
3.1 Trumpalaikės sovietinės okupacijos reikšmė	10
3.2 Ilgalaikės sovietinės okupacijos padariniai	11
3.3 „Receptas“ galintis atkurti „visuomeninį audinį“ ir suformuoti nepriklausomos Lietuvos visuomenę.....	12
4. IŠVADOS	14
5. ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	15

1. ĮVADAS

Besibaigiant Antrajam Pasauliniui karui buvo akivaizdu, jog Lietuva pateko į Sovietų Sąjungos įtakos sferą, tačiau tuo metu dar niekas netikėjo ilgai, net penkis dešimtmečius trukusiančia sovietine Baltijos šalių okupacija. Tokios pačios nuomonės laikėsi JAV (ir kitų kraštų) lietuviai, vildamiesi, jog Lietuvos nepriklausomybė bus netrukus atstatyta, ir gyvenimas nepriklausomoje valstybėje tęsis toliau¹. Netgi itin suaktyvėjęs skirtingų lietuviškųjų politinių srovių bendradarbiavimas išseivijoje pirmaisiais sovietinės okupacijos metais įvairiose organizacijose (pavyzdžiui, *Amerikos Lietuvių Taryboje*), bei nuolatinis bandymas ieškoti bendro sprendimo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo byloje, rodė, jog buvo tikimasi greito ir staigaus nepriklausomos valstybės atkūrimo artimiausiu metu². Tačiau netrukus pradėjus ryškėti didžiųjų valstybių (t.y. sąjungininkų) požiūriui, buvo suvokta, kad jos visiškai ignoravo mažųjų tautų „apsisprendimo laisvę“, o pastarųjų teisė į nepriklausomybę akivaizdžiai priklausė nuo pirmųjų norų ir ketinimų³.

Lietuvių diaspora, pirmiausia gyvenanti JAV, puoselėdama nepriklausomos Lietuvos atstatymo idėją ir viltį, visada stengėsi šias nuostatas įgyvendinti, koordinuodama visų išseivijoje veikusiųjų organizacijų veiksmus⁴. Vis dėlto dviprasė sąjungininkų pozicija Lietuvos atžvilgiu kėlė nerimą, bei pasipiktinimą lietuviškosios išseivijos, galbūt labiausiai amerikietiškoje visuomenėje įsispraudusių lietuvių, tarpe. Itin ryškų pasipiktinimą dėl Antrąjį Pasaulinį karą laimėjusių valstybių požiūrio į mažąsias Vidurio ir Rytų Europos tautas reiškė filosofas Juozas Girnius, teigdamas, jog: „daug vilčių dedama į liberalizaciją pačioj sovietinėj imperijoje, negu imamas aiškiai palaikyti pavergtųjų tautų kovą už savo nepriklausomas valstybes“⁵. Tokiu būdu nepriklausomos Lietuvos atstatymas, bei josios tautos likimas skendėjo nežinomybėje, t.y. ateitis priklausė nuo didžiųjų valstybių priimamų sprendimų, o sovietinės ideologijos įtakos Lietuvos visuomenei, bei galimai numanomų josios visuomenės ateities modelių tematikos, nedelsiant ėmė rasti lietuvių egzilų tekstuose.

Nors pirmieji lietuvių išseivių tekstai apie galimus Lietuvos visuomenės ateities pavidalus ėmė rasti jau XX a. šeštajame dešimtmetyje, tačiau bene didžiausiu įžvalgumu pasižymėjo ankstyvieji Vytauto Kavolio apmąstymai. Vis dėlto analitiškieji šio intelektualo tekstai iki šiol nesulaukė itin didelio tyrinėtojų dėmesio, visų pirma istorikų. Tiesa, šią problemą yra bandęs kelti istorikas Egidijus Aleksandravičius straipsnyje *Kavolis istorikams*⁶, kuriame mėgino pristatyti įžvalgiojo

¹ L. Šimutis, *Amerikos Lietuvių Taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940 – 1970*, Čikaga, 1971, p. 27.

² S. Michelsonas, *Lietuvių išseivija Amerikoje 1868 – 1961*, Pietų Bostonas, 1961, p. 225 – 227.

³ A. K., Politika be nugarkaulio, *Aidai*, 1950 m. gegužė, nr. 5 (31), p. 239; A. K., Persilaužimo metai, *Aidai*, 1951 m. vasaris, nr. 2 (38), p. 93.

⁴ J. K. Valiūnas, *Tau, Lietuva*, Vilnius, 1996, p. 14.

⁵ J. Girnius, *Tauta ir tautinė ištikimybė*, Į Laisvę Fondas lietuviškai kultūrai ugdyti: Chicago, 1961, p. 46.

⁶ E. Aleksandravičius, *Kavolis istorikams*, knygoje *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, Baltos lankos: Vilnius, 2000, p. 180 – 193.

mąstytojo kūrybos tematikas, bei įrodyti V. Kavolio tekstų tyrimo tinkamumą, bei prieinamumą istorikams. Taipogi paminėtinas ir kitas istorijos profesoriaus bandymas apžvelgti V. Kavolio rašymo tematikas, jų kitimą intelektualiojo iševio kūrybiniame pavelde⁷, tačiau ateities Lietuvos visuomenės modelių tyrinėjimai šio lietuvių egzilo tekstuose liko nuošalyje.

Vis dėlto bandymai analizuoti kitų iševijos mąstytojų tekstus, kuriuose svarstoma galima Lietuvos ateities vizijų problematika, iki šiol buvo itin nežymūs. Paminėtinas Kęstučio Bartkevičiaus mėginimas apžvelgti 7 – 8 dešimtmečių egzilio tekstus straipsnyje *Lietuvos ateities vizija egzilio tekstuose 7 – 8 – amė dešimtmečiuose*⁸, kuriame autorius supažindina su Vytauto Bagdanavičiaus, Karolio Drungos, Algimanto Gurecko, Jono Kasiulaičio, Vinco Rastenio, Aleksandro Štromo ir kitų galvotojų išvalgomis. Taip pat Arūnas Antanaitis *Ateities Lietuva „liberalų“ ir „frontininkų“ tekstuose*⁹ mėgino supažindinti su Juozo Brazaičio, Vinco Rastenio numanytomis Lietuvos ateities perspektyvomis, tačiau V. Kavolio išvalgos buvo pamirštos.

Dėl šios priežasties šiame darbe buvo bandoma analizuoti ankstyvasias, XX a. šeštojo – septintojo dešimtmečio pradžios, Vytauto Kavolio išvalgas apie ateityje galimas Lietuvos visuomenės transformacijas, pastarosios pavidalų kitimą priklausomai nuo tam tikrų įtakų, pirmiausia sovietinės okupacijos trukmės.

Šiam tikslui įgyvendinti buvo keliami šie uždaviniai: veiksmų lemsiančių būsimos Lietuvos visuomenės pavidalų įvardijimas, Lietuvos visuomenės kaitos galimybių nustatymas, priklausomai nuo sovietinės okupacijos trukmės, bei numanomų būdų visuomenės ateities pavidalams paveikti aptarimas.

Bandant atsakyti į anksčiau užsibrėžtą tikslą, neišvengiamai buvo būtina įsigilinti į to meto ankstyvuosius jaunojo intelektualo tekstus, visų pirma didžiąja dalimi jau publikuotus Vytauto Kavolio publicistinius straipsnius, knygoje *Nepriklausomųjų kelias*¹⁰. Taip pat buvo pasinaudota straipsnių rinkiniu *Metmenuų laisvieji svarstymai 1959 – 1989*¹¹, kuriame tarp daugelio kitų lietuvių egzilio intelektualų, pateikti galvotojo Vytauto Kavolio straipsniai, praeityje publikuoti *Metmenuų* žurnale.

⁷ E. Aleksandravičius, *Laisvė, moralė ir jos šėtonai*, knygos *Nepriklausomųjų kelias* įvade, Versus aureus: Vilnius, 2006, p. 5 – 20.

⁸ K. Bartkevičius, *Lietuvos ateities vizija egzilio tekstuose 7 – 8 – ajame dešimtmečiuose*, prieiga internete: <http://www.iseivijosinstitutas.lt/get.php?f.615>, žiūrėta [2010 05 01 d.].

⁹ A. Antanaitis, *Ateities Lietuva „liberalų“ ir „frontininkų“ tekstuose*, prieiga internete: <http://www.iseivijosinstitutas.lt/get.php?f.619>, žiūrėta [2010 05 01 d.].

¹⁰ V. Kavolis, *Nepriklausomųjų kelias*, sudarė: E. Aleksandravičius, D. Dapkutė, Versus aureus: Vilnius, 2006.

¹¹ *Metmenuų laisvieji svarstymai 1959 – 1989*, sudarė V. Gasiliūnas, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla: Vilnius, 1993.

2. VEIKSNIAI LEMSIANTYS BŪSIMOS LIETUVOS VISUOMENĖS PAVIDALĄ

Dar 1953 metais Vytautas Kavolis prabilęs apie Lietuvos atstatymą neabejojo, jog atgavusios nepriklausomybę valstybės visuomenė ženkliai skirsis nuo tos, kokia buvo iki to laiko. Pasak jo, ateityje nepriklausomos Lietuvos visuomenė bus kitokia savo sudėtimi ir dydžiu, pirmiausia pasižymės gausiu slaviškos, mongoliškos kilmės asmenų skaičiumi. Taip pat bus sunaikintas „visuomeninis audinys“ (*pirminė šios sąvokos reikšmė ankstyvuosiuose V. Kavolio tekstuose – šeima, bažnyčia ir kt. struktūros, vienijančios bendruomenių individus į konkretų darinį, darinį sudarantį tamprios visuomenės formą – M. J.*), susiformavęs dar pirmojoje, nepriklausomoje Lietuvoje, bei rasis įvairiausiai konfliktai lietuviškojoje bendruomenėje. Galiausiai, neišvengiamas ir jaunosios kartos pakitimas, kuri besipriešindama komunistinei propagandai, vis dėlto patirs pastarosios ideologijos įtakas¹².

2.1 Bendrųjų vertybinių sistemų paieškos

V. Kavolis net neabejojo, jog nepriklausomoje Lietuvoje susiformavęs taip vadinamas „visuomeninis audinys“ bus sovietų išardytas, o atgavus nepriklausomybę, šis, sovietinis, bus dar kartą išardytas ir ims formotis naujasis. Tačiau sėkmingas naujojo „visuomeninio audinio“ su(si)formavimas ne maža dalimi priklausys nuo naujųjų socialinių grupių susiformavimo (pvz. inteligentai; naujųjų socialinių struktūrų pakitimas miestuose ir „kolchozuose“), kurios sudarys bendruomenės pagrindą. Visgi sėkmingas bendruomenės susidarymas taipogi neišvengiamai bus priklausomas ir nuo bendrosios vertybių sistemos su(si)darymo, kurių ašimis turės būti kultūros elementai įgyti iš įvairių šaltinių¹³. Šioje vietoje akcentuojama optimaliausios vertybių sistemos ieškojimas, kaip „įrankio“ ateityje užkertančio tarpgrupinių konfliktų tikimybę naujojoje nepriklausomoje Lietuvoje, kadangi skirtingas vertybinių sistemų vystymosi sąlygas patyrusios abejos lietuvių tautos dalys (*Lietuvos lietuviai ir lietuviai išeiviai – M. J.*) neišvengiamai skirtingai suvoks vertybinių sistemų įtaką savajai egzistencijai. Nors praeityje buvusios vertybės: „*neprisikels savo „pirmykštėje grožybėje“*“, tačiau Lietuvos lietuvių vertybinės sistemos pagrindas, anot V. Kavolio – liks tradicinė mūsiška kultūra (*pasak autoriaus, humaniškumu, asmeniškumu, meile žmogui ir daiktui ir kt. vertybėmis – M. J.*), o tuo tarpu lietuvių išeivijos atsinešamos vertybės iš esmės bus kitokios¹⁴.

Taigi kokios bus tos lietuvių išeivių atsinešamos vertybės? Visgi nesunku pastebėti, jog išeivių atsinešamosios kultūros elementai, kurie neva kartu bus vertybių sistemos pagrindas, mąstytojo

¹² Ten pat, p. 27.

¹³ Ten pat, p. 28.

¹⁴ Ten pat, p. 28, 29.

teigimu bus tik tai: „ką bendruomenei ir mums asmeniškai reiškia demokratija, humanizmas, tautiškumas, krikščionybė, liberalizmas ir kitos mums brangios pagrindinės vertybės, galėsime jų pagrindais atstatyti Lietuvą...“¹⁵. Todėl iš lietuvių išeivijos bus besąlygiškai tikimasi jau minėtų vakarietiškujų vertybių. Tačiau nepaisant to nepaneigiamai svarbūs ir tautinės kultūros elementai, pavyzdžiui: „gimtoji kalba, kurioje glūdi nekintantis asmenybės pagrindas ir tautinės pasaulėjautos suvokimas“¹⁶, tai yra tas, kas aš esu savo prigimtimi, besiremiantys viena vertybine sąranga, kurios neabejotiną „gerumą“ ir „gražumą“ asmeniui suformuoja bendruomenė, kurioje pastarasis užaugo¹⁷. Vis dėlto kalbėdamas apie sovietinėje Lietuvoje kintančią lietuvių kultūrą, mąstytojas pabrėžė, jog Lietuvoje einama link „juslinių“ (t.y. materialinių dalykų sureikšminimo, turint galvoje pramonės, miestų ir gyvenimo gerovės didėjimą – M. J.) vertybių, atisakant dvasinių (to kas anksčiau buvo įvardinta kaip tradicinės mūsiškos kultūros elementai – M. J.)¹⁸.

Taip pat lietuviškosios kultūros padėtį diasporoje kur kas labiau kritikuodamas, V. Kavolis teigė, jog reikia išlaikyti ne vien tik senąją lietuviškąją kultūrą, paremtą senosiomis tradicijomis ir vertybėmis, tačiau kurti naują – „didmiesčio kultūrą“, kultūrą, kuri laikui bėgant kinta. Galiausiai darydamas išvadą, intelektualas akcentuoja, jog: „mums (išeivijai – M. J.) reikalinga susikurti **nauja kultūrinė sintezė, kuri išplauktų iš savyje pajusto lietuviškumo ir kuri atlieptų mūsų didmiestiškojo gyvenimo reikalavimus; kuri būtų persunkta lietuviškosiomis vertybėmis – humaniškumu, asmeniškumu, meile žmogui ir daiktui** (paryškinta mano – M. J.)“, todėl: „lietuviai, kuris šiandien sąmoningai, rūpestingai ir su didžiausiu atsakomybės jausmu nekeičia savosios lietuviybės prasmės, mano manymu (V. Kavolio – M. J.), lietuviybei kenkia. Jinai pavirsta bala ištėkšta į svetimą dirvoną ir pamažu užsitraukianti“¹⁹. Todėl visiškai akivaizdu, jog V. Kavolis ragino keisti „nususios“ lietuviškosios kultūros „išvaizdą“ išeivijoje, kad pastaroji neišvengiamai privalėjo kisti ir neatsilikti nuo likusio „gyvybingojo pasaulio“. Šioje vietoje išnyra ir visuomeniškumo supratimas, kuris anot mąstytojo, atsiras tik tada, kai žmogus suvoks savosios egzistencijos prasmę savojoje kultūroje, bei atras saviraiškos formas savoje bendruomenėje²⁰. Vadinas tinkamai „sukonstravęs“ savąją kultūrą žmogus pajėgs suprasti save joje ir tuo pačiu lengviau prisitaikyti nuolat besisukančiajame „gyvybingajame pasaulio rate“.

Tokiu būdu, iš įvairių šaltinių įgytos pagrindinės vertybės (demokratija, humanizmas, tautiškumas, krikščionybė, liberalizmas, meilė žmogui ir kt.), leisčiau sau įvardinti kaip kultūrinių vertybių sintezę, sudarys pagrindinius lietuviškosios kultūros elementus (dviejų tautos šakų kultūros

¹⁵ V. Kavolis, Studentas visuomenėje, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias...*, p. 437, 438.

¹⁶ V. Kavolis, Tremties tikrovė ir keliai į lietuviškumą, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias...*, p. 110.

¹⁷ V. Kavolis, Vertybės ir socialinė politika, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias...*, p. 181, 182.

¹⁸ Ten pat, p. 183.

¹⁹ V. Kavolis, *Tremties tikrovė ir keliai į lietuviškumą...*, p. 118, 119; V. Kavolis, Gyvasis lietuviškumas, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias...*, p. 123.

²⁰ V. Kavolis, Nuo impulso iki Šekspyro, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias...*, p. 180.

mišinys – M. J.), ateityje lemsiančius neabejotinai sėkmingos bendruomenės ir visuomenės susiformavimą Lietuvoje (*priminsiu, jog remiantis mąstytojo J. Girniaus pastebėjimu, bendruomenė yra tai kas natūralu, o visuomenė yra sukurtasis josios darinys – M. J.*), o pastarosios susidarymas neišvengiamai priklausys nuo asmenų, suvokiančių savosios kultūros svarbą ir „augimo“ fazėje įgytų įtakų. Bet vis dėlto esu giliai įsitikinęs, jog V. Kavolis, kaip yra teigęs pats, gaudamas įvairias žinias iš Sovietų Sąjungos, pastebėjo besikeičiančią lietuvišką kultūrą. Pirmiausia per sovietų suformuotą „nutauginimo tinklą“ visos tautinės lietuviškosios vertybės okupuotoje šalyje nebus perduodamos jaunajai lietuvių kartai, todėl esant tik tam tikrų vertybių pralaidumui, šioje tautos dalyje lietuviškojo kultūra (vertybės) kis neišvengiamai²¹. Tačiau pažvelgus iš „kito kampo“, t.y. į senosios išeivių kartos „apsauginiame kiaute“ išpaustosios lietuviškosios kultūros (vertybių) likimą, darosi aišku, jog pastaroji gali likti nepakitusi (prisimenant, jog atitinkamai keičiasi lietuvių kultūra ir vertybės sovietinėje Lietuvoje!), todėl numanomas kultūrų (vertybių) nesuderinamumas. Dėl šios priežasties, abejose lietuvių tautos dalyse nesuderintų kultūrinių vertybių, kurios busiančios pagrindinėmis nepriklausomos Lietuvos visuomenės formavimui, ateityje V. Kavolis išvelgė galimus konfliktus ir nesutarimus tarp šių tautos dalių būsimoje vienoje visuomenėje.

2.2 Numanomi konfliktai dėl vertybinių sistemų neatitikties

Svarstydamas kultūrinių (vertybinių) sistemų nesuderinamumo įtakų reikšmes būsimai nepriklausomos Lietuvos visuomenei, galvotojas V. Kavolis išskyrė aštuonis numanomai gresiančius konfliktus, galinčius kilti tarp abiejų tautos dalių²².

Pasak jo, pirmasis konfliktas nedvejotinai bus orientuotas į kalbos skirtumus, t.y. besiskiriantis kalbos žodynas, tapačių sąvokų vartosena, jų prasmės skirtingumas, galimai sukeltų neramumus Lietuvos visuomenėje²³. Šioje vietoje galėtume prisiminti ir šiuolaikinės Lietuvos visuomenės požiūrį į svetimkalbius, ypač į tuos, nerišliai kalbančius lietuviškai, į kuriuos žiūrima su įtartinumu!

Tuo tarpu kitu atveju – skirtingas tikrovės supratimas (*vadinčiau realybės supratimas – M. J.*), bei skirtingas mąstymas, tikriausiai turėtų sukelti nemažą rūpesčių visose visuomeniniuose sluoksniuose, bei sferose²⁴. Vis dėlto išsamesnio V. Kavolio aiškinimo pasigendama.

Taip pat būsimos Lietuvos visuomenės laukia svarbus išbandymas skirtingų išgyvenimų, pasakojimų ir istorijų interpretavimo srityje, tarp grįžusiųjų išeivių ir vietinių lietuvių bendruomenės narių. Neabejotinai mąstytojas pabrėžė ir tremtinių (išeivijos) sustabarėjusio, t.y. 1939 metų požiūrio į Lietuvą galimybės iškilimą, o pastarųjų koregavimas ar interpretavimas,

²¹ V. Kavolis, Komunizmas, Lietuvos jaunimas ir mes, *Varpas*, 1953, nr. 2, Varpininkų leidinių fondas: Niujorkas, p. 44, 45.

²² Ten pat, p. 47.

²³ Ten pat, p. 47.

²⁴ Ten pat, p. 47.

sukels tam tikrą nestabilumo jauseną visuomenėje²⁵. Išsamesnės argumentacijos mąstytojas nepateikė.

Dar viena galima problema senimo – jaunimo santykiuose, ypač dėl skirtingų generacijų brendimo aplinkybių įtakos, pirmiausia vidutiniojo amžiaus asmenų stygiaus buvimo gali pasireikšti tam tikrų visuomeniniu svyravimų, tačiau, V. Kavolio pastebėjimu, tai gali ir neegzistuoti. Tokiu pačiu būdu gali rasti nesutarimai tarp inteligentijos, galbūt išėivijos ir kaimo gyventojų, kurie sieks svaresnio balso visuomenėje, taip nustumdami inteligentus į „pakraščius“. Prie to pridėdame dar vieną V. Kavolio išveigtą konfliktą tarp laisvės kovotojų ir kolaborantų t.y. vadinamųjų: „*miško brolių ir okupacijos metu baigusiu aukštuosius mokslus*“, kurio atsiradimo neišvengiamumu neabejojama²⁶.

Be platesnio paaiškinimo galvotojo buvo numanyti ir konfliktai tarp senųjų ir naujųjų valstybininkų, kurių santykių įtemptumu, neužtikrinančiu visuotinės ramybės, bei galiausiai religinis konfliktas, galbūt atsirasęs tarp klerikalų ir antiklerikalų, dažniausiai besirandęs įvairių socialinių – visuomeninių krizių metu²⁷.

Taigi bendrosios, optimaliosios kultūrinės (vertybinės) sistemos, priimtinos abejoms tautos šakoms suradimas, V. Kavolio manymu, turėsiantis užtikrinti greitą ir nepavojingą būsimosios Lietuvos visuomenės konfliktų sprendimo būdą, kuris palaikysiantis visuomenės taiką, bei ramybę.

2.3 Vertybinių sistemų „ieškotojai“ ir konfliktų „sprendėjai“

Tuo metu kalbėdamas apie konkrečių komponentų privalančių prisidėti prie vertybinių sistemų ieškojimų ir galimų konfliktų sprendimo būdų ieškojimų, bei galiausiai prie galimo Lietuvos valstybės atstatymo, V. Kavolis pabrėžė, jog: „*Jaunimui – tiek Lietuvos, tiek išėiviu bei tremtinių – tenka čia kertinės svarbos pozicija. Dėlto, viena, kad jie sugebės platesne, praeities ipročio (ir, tikėkime, beprotiško partiškumo) nesuvaržyta perspektyva pažvelgti į gyvenimą ir jautriau suvokti dabartinius jo reikalavimus*“²⁸. Be jokių užuolankų V. Kavolis šioje vietoje svarbiausiu elementu laikė išėiviskąjį lietuviškąjį jaunimą, kuris subrendęs vakaruose, demokratinių, humanistinių, bei liberalių vertybių aplinkoje, taps potencialiaisiais naujosios Lietuvos visuomenės „konstruktoriais“ (nors realiai faktiniais konstruktoriais laikytinas Lietuvos jaunimas – M. J.). Netgi apibrėždamas ateities uždavinius išėivijos jaunimui, jaunas filosofas akcentuoja pastarojo pasirengimo galimybes ir tam reikalui būtiną pasiruošimą. Visų pirma, Amerikoje bręstantis lietuvių jaunimas privalo: „*plačiau išvystyti „jaunimo kultūrą“, įsisąmoninant į savo pačių vertybinius ir asmenybės pagrindus <...>, pagilinti tarpusavio solidarumą <...>, kaip sąjungininkų kartų dvikovoje, visai*

²⁵ Ten pat, p. 48.

²⁶ Ten pat, p. 48.

²⁷ Ten pat, p. 48.

²⁸ V. Kavolis, *Lietuvos atstatymas. Jaunosios kartos programa...*, p. 29.

*nepaisant tulžies, tyškančios iš partijų lyderių rašalinės, suteikti vienas kitam tą nuoširdumo paramą ir pripažinimą <...>, giliau įtikėti savo kelio prasmingumu*²⁹. Toliau tęsdamas kalbą apie tai, V. Kavolis pažymėjo, kad Lietuvos jaunimas be jokių abejonų bus paveiktas komunizmo ir argumentuotai stengėsi įtikinti, jog jaunimas apskritai yra pagrindinis struktūrinis elementas galintis prisidėti prie sėkmingo Lietuvos atstatymo, o išėivijos jaunimas yra tik ta dalis, kuri be abejonės ras kalbą su komunistinės ideologijos paveiktu Lietuvos jaunimu. Tačiau pesimistiškai vertindamas išėiviosios bendruomenės požiūrį (*ypač senosios lietuvių generacijos – M. J.*) į lietuviškąjį jaunimą, autorius teigė: „*Jaunimas (Lietuvos – M. J.) neabejotinai bus paveiktas ypatingo sovietinės sistemos jam skiriamo dėmesio. <...> palyginkime su ta (jaunimo – M. J.) ignoracija, kuri yra tremtinių jaunimo bendruomeninė dalis!*“³⁰. Todėl tarsi priekaištaudamas autorius pažymėjo, jog kiekviena bendruomenė, ypač vyresnioji josios dalis, yra atsakinga už kiekvieną savo narį, įtraukiant jį į visuomeninę veiklą, kartu privalanti išgryninti pastarojo vertybes, besiremiančias tautiškąją kultūrą³¹. Tokiu būdu lyg gąsdindamas ar perspėdamas vyresniosios generacijos lietuvius išėivius, jaunimo požiūriu, pasižymėjusius per mažu veiklumu, galvotojas ragino susirūpinti ne tik jaunuomenės auklėjimu, jo įtraukimu į visuomeninę veiklą, tačiau kartu bandydamas įtikinti patį išėivijos jaunimą intensyviau veikti Lietuvos nepriklausomybės atstatymo srityje.

Remiantis istoriniais tyrimais žinoma, kad XX a. 6 –ajame dešimtmetyje suaktyvėjęs JAV lietuvių jaunimas, ypač studentai, turėdami daugiausia ryžto, itin tikėjo, kad viskas pasiekama tik intensyviu darbu. Be kita ko studentija manė, jog ji turinti imtis iniciatyvos ir rodyti senosios išėivijos atstovams pavyzdį, kad būtina efektyviau ir drąsiau veikti (*siekiant Lietuvos nepriklausomybės atstatymo – M. J.*)³². Tačiau tenka pasakyti, nors pats V. Kavolis akcentavo senosios išėivijos generacijos apatiškumą jaunimo atžvilgiu, tačiau visgi nenuvertino ir senosios generacijos svarbos, bei reikšmės Lietuvos laisvinimo byloje, sakydamas, kad jeigu jaunimo netenkina vyresnės kartos darbai, tokiu būdu jaunesnioji karta pati turėtų imtis iš anksto nusistatytų uždavinių bei juos nedelsiant įgyvendinti³³. Todėl šioje vietoje laikytinas itin svarbus jaunimo organizacijų vaidmuo, kurios turėtų ugdyti jaunąją asmenybę: „*kurios lietuviškas sąmoningumas būtų jos žmogiškos stiprybės pagrindu ir kurios veiklumas būtų natūrali jos vidinės sandaros jaunatviškumo išraiška*“³⁴.

Visgi suprantama, kad mąstytojo įsitikinimu vertybinių sistemų „ieškotojais“ ir galimų visuomeninių konfliktų „sprendėjais“ buvo laikytini jaunosios generacijos atstovai. Dėl šios

²⁹ V. Kavolis, Studentiškos veiklos perspektyvos, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias...*, p. 37.

³⁰ V. Kavolis, *Lietuvos atstatymas. Jaunosios kartos programa...*, p. 29.

³¹ V. Kavolis, *Tremties tikrovė ir keliai į lietuviškumą...*, p. 114, 115.

³² D. Dapkutė, *Lietuvių išėivijos liberaliosios srovės genėzė: politiniai – organizaciniai aspektai. 1945 m. – šeštojo dešimtmečio pabaiga*, Versus aureus: Vilnius, 2002, p. 224.

³³ V. Kavolis, Atviras laiškas apie jaunimą ir visuomenę, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias...*, p. 47.

³⁴ V. Kavolis, *Tremties tikrovė ir keliai į lietuviškumą...*, p. 112.

priežasties kultūros (vertybės), bendruomenės ir asmenybės yra tie sociokultūriniai veiksniai ateityje sudarantys pagrindą formuotiis vertybinės integracijos sistemai, kuri laikytina esminiu lietuvių bendruomenės, Lietuvos visuomenės atstatymo požymiu kartu lemsiančiu bei šalies ūkio atstatymą ir tolimesni šalies vystymą.

3. GALIMOS LIETUVOS VISUOMENĖS VIZIJOS: TRUMPALAIKĖS IR ILGALAIKĖS OKUPACIJOS ĮTAKA

Taigi stiprindamas savuosius argumentus V. Kavolis ryžosi prognozuoti kaip galimai atrodys Lietuvos visuomenė, jei valstybės nepriklausomybė turėjo būti netrukus atstatyta arba tai būtų užsitęsę kur kas ilgiau. Galiausiai pateikdamas konkretų „receptą“ kokiais būdais vertybinių sistemų „ieškotojai“ ir galimi visuomeninių konfliktų „sprendėjai“ imsis paveikti komunistų indoktrinuotą, faktinį nepriklausomos Lietuvos visuomenės „konstruktorių“, t.y. Lietuvos jaunimą, V. Kavolis manėsi radęs pagrindinį šio „recepto ingredientą“ – išeiviškąsias jaunimo organizacijas.

3.1 Trumpalaikės sovietinės okupacijos reikšmė

Pirmuoju atveju nors Lietuvos jaunimas bus „pasisėmęs“ dialektinio mąstymo absoliutumo iš komunistinės teorijos, tikėtina bus besilaikąs griežtumo, militantiškumo ir netgi militariškumo, tačiau galutinai nebus indoktrinuotas, todėl: „*tatai entuziastinga banga išlaisvins jo kūrybines energijas, sužadins jauno visuomeniškumo potvynį*“. Tokiu būdu išeivijos jaunimas privalės „įnešti“, neva trūkstamųjų vakarietiškujų vertybių: pagarbos žmogui, laisvei, tiesai, skirtingai nuomonei³⁵. Vadinas, „išlaisvinus“ Lietuvos jaunimą, kuris be abejonės bus pagrindinė valstybę „statančioji banga“ be esminių visuomenę formuojančių vertybių, todėl čia „bangą“ tinkama „vaga“ galės nukreipti tik išeivijos jaunimas, subrendęs visuomeniškoje kultūroje, įgalinančioje kurti „naująją“ visuomenę, „naująjį visuomeninį audinį“: „*tremtinių uždavinys į atkursimos Lietuvos ideologiją atnešti geriausių vakarietišku idėjų, lietuviškai interpretuotų*“³⁶. Matomai, V. Kavolio įsitikinimu, trumpalaikė sovietinė okupacija nebus pridariusi daugybės žalos galimos nepriklausomos valstybės faktiniams „konstruktoriams“, todėl „visuomeninio audinio“ atkūrimas nebus itin sudėtingas, netgi „gaivalingas“ veiksmas.

³⁵ V. Kavolis, *Lietuvos atstatymas. Jaunosios kartos programa...*, p. 29, 30.

³⁶ V. Kavolis, *Komunizmas, Lietuvos jaunimas ir mes...*, p. 46.

3.2 Ilgalaikės sovietinės okupacijos padariniai

Antruoju atveju, jei okupacija būtų užtrukusi ilgėliau, tokiu būdu naujosios Lietuvos visuomenės formavimas būtų buvęs kur kas labiau apsunkintas, o jaunesnės generacijos atstovų paveikimas (kuri laikytina esmine nepriklausomos valstybės visuomenės formuotoja!) būtų buvęs praktiškai neįmanomas. Dėl šios priežasties, V. Kavolis tarsi nuspėdamas netolimą ateitį, numatė bei vienintelį šios problemos sprendimo būdą – bendradarbiavimą, turėsiantį rasti tarp abiejų lietuvių tautos dalių. Netgi akcentuodamas galimo bendradarbiavimo formas, kurios būsią: „*reikalingos diskusijų, literatūros ir pan. (panašiai – M. J.) kultūrinių priemonių pagalbos*“, galvotojas pabrėžė šių reikalingumą, kaip neišvengiamą, komunistų indoktrinuotos lietuvių visuomenės, patyrimų, jų dvasinio pasaulio (*tam tikros vertybės – M. J.*), pažinimo būdą, kuris įgalintų išsiviją nusistatyti galimas veiklos kryptis. Neatmesdamas ir galimo Lietuvos lietuvių pareikšto nesupratimo, nesutarimo ar netgi daugybės išsakytų priekaištų išsiviams lietuviams, jų „misijai“, V. Kavolis argumentuotai teigė, kad komunistinės sistemos kategorijų suformuoto lietuvio, ką tik iširęs dvasinis pasaulis: „*pasireikš įvairiomis formomis, jų tarpe (1) agresyvumu ir (2) abejingumu visuomeniniams reikalams*“³⁷. Autoriaus supratimu, tokio tipo dvasinį pasaulį turį tik autoritarinės aplinkos (*šiuo atveju totalitarinėje Sovietų Sąjungoje – M. J.*) suformuota asmenybė, kuri neabejotinai bus begalo primityvi, reikalaujanti visiško savojo dvasinio pasaulio aiškumo, tvirtumo ir neabejotimumo, pasaulio, kuriame viskas už ją pačią būtų iš anksto nustatyta tiesa, todėl: „*savo patirties ir brendimo sąlygų jiniai (autoritarinė asmenybė – M. J.) taip paveikta, kad bet kokius dalykus ji gali priimti tik kaip atbaigtas ir vientisas visumas, bet jokių būdu ne kaip augančius, besivystančius, iš dalies gerų, iš dalies klaidingų pradų savy turinčius kūnus. <...> jiniai (autoritarinė asmenybė – M. J.) taip pat nepajėgia išvelgti judėjimo, kitimo, vyksmo, bet vyksmą sustingdo ir gyvenime teįmato vien ledines, nekintančias kategorijas*“³⁸.

Vis dėlto minėtąjį teiginį V. Kavolis dar labiau sutvirtino konkrečiu pavyzdžiu, t.y. buvusiųjų Hitler-Jungend'o narių gyvenimišką patirtimi, kai pastarųjų dvasinis pasaulis dėl pastovaus kultūrinių, socialinių dydžių kitimo (*tam tikrų vertybinių sistemų kitimo – M. J.*) buvo išardytas. Todėl šie vengė bendruomeninės veiklos, pirmiausia dėl galimai neegzistavusių lyderių (*pasak V. Kavolio, ideologinio personalo „sielos inžinierių“ – M. J.*), turėjusių formuoti, kavoliškais žodžiais tariant, „autoritarinėms asmenybėms“ būdingų dvasinių pasaulių. Tokiu būdu ateityje galimai pakitęs išlaisvintos Lietuvos jaunimo dvasinis pasaulis (vertybės), praeityje įtakotos komunistinės ideologijos ir lietuvių išsivijos naujai „atsinešto“ dvasinio pasaulio įtaką „mišinio“ (jų kaitos),

³⁷ V. Kavolis, *Lietuvos atstatymas. Jaunosios kartos programa*, p. 30.

³⁸ V. Kavolis, *Laisvo žmogaus tiesa, straipsnių rinkinyje Nepriklausomųjų kelias...*, p. 205.

sukels tvirto solidarumo jausmo išsivystymą Lietuvos jaunimo tarpe³⁹. Dėl šios priežasties jaunasis žmogus neatsisakęs ankstesniųjų priklausomybių vertybinėms sistemoms, negalės priimti naujų, todėl tapęs agresyvus ir visuomenės reikalams apatiškas, galbūt, užsidarysęs į „apsauginį kiautą“⁴⁰.

Neabejotinai šioje vietoje geranoriškais tikslais vedamas išsivijęs jaunimas būtų traktuotinas kaip tam tikrų vertybių „primetėjas“, o lietuvių tautiniam charakteriui būdingiausia kavoliškoji „apsauginio kiauto“ hipotezė būtų buvusi priimtinausia išlaisvintajam Lietuvos jaunimui. Galiausiai apsvaistę tokias galimybes V. Kavolis galbūt manėsi atradęs „kirtiklį“, t.y. būdą ne tik atverti šį „apsauginį kiautą“, tačiau greičiau suradęs tinkamiausią „receptą“ galimam „visuomeninio audinio“ atkūrimui.

3.3 „Receptas“ galintis atkurti „visuomeninį audinį“ ir suformuoti nepriklausomos Lietuvos visuomenę

Orientuodamasis į jaunąją generaciją, kaip potencialią lietuviškosios visuomenės „inžinierę“, pirmiausia V. Kavolis akcentavo bendruomenės suvisuomeninimo svarbą, t.y. josios išitraukimą į visuomeninį gyvenimą. Suprantama, kad jo įsitikinimu išsivijęs vaidmuo šioje srityje turėjo būti itin reikšmingas. Visų pirma pastaroji įveikusi pirminę problemą – kovą su dogmatinėmis, Lietuvos jaunimui primestomis komunizmo idėjomis, privalėsianti sukurti solidarią, lietuviškosiomis vertybėmis pasižyminčią visuomenę, besiremiančią geriausiomis lietuviškosiomis vertybėmis ((t.y. tokią, turinčią vakarietiškas idėjas, bet lietuviškai interpretuotas!). Galiausiai suradus optimaliausias vertybines sistemas, paremtas lietuviškosios kultūros tradicijomis, neabejotinai turėsia būti užtikrinta visuotinė taika ir ramybė, bei atsiradęs tarpusavio užuojautos, žmoniškumo troškimas, išspręsiantis galimai kiliančius konfliktus visuomenėje⁴¹.

Visgi dar kartą akcentuodamas išsivijęs jaunimo „misiją“, kaip pirmą dalyką optimaliausių vertybių atrinkime, kuri pajėgi atlikti tik gerai organizuota lietuviškoji išsivija, todėl: „*tik solidari, susipratusi ir organizuota jaunoji karta atliks užduotis, kurias atlikti privalo: nuo to daug priklauso. Tai tikslas įkvėpiąs visą mūsų veiklą*“⁴². Nepaisant to V. Kavolis kritikuodamas lietuvių išsivijęs bendruomenės jaunesniąją generaciją, visų pirma studentiją, josios ne(si)pratinimą prie visuomeninės veiklos formų, t.y. įsijungimo į visuomeninę veiklą, kaltina įvairias organizacijas, kad šios neleidžiančios jaunimui veikti atsakingo darbo ir taip subręsti. Pridėdamas tai, jog studentija laikytina tuo „instrumentu“, galinčiu „tautos odisejoje“, savaip interpretavę lietuviškosios kultūros turinį, pastarąjį papildyti ir: „*jį (lietuvišką kultūrą) priartinti prie mums neturinčios prapulti*

³⁹ V. Kavolis, *Lietuvos atstatymas. Jaunosios kartos programa...*, p. 30, 31; V. Kavolis, *Studentiškos veiklos perspektyvos...*, p. 33.

⁴⁰ V. Kavolis, *Studentiškos veiklos perspektyvos...*, p. 33; V. Kavolis, *Lietuviai, komunizmas ir tautinis charakteris, straipsnių rinkinyje Metmenų laisvieji svarstymai 1959 – 1989*, p. 325 – 328.

⁴¹ V. Kavolis, *Lietuvos atstatymas. Jaunosios kartos programa...*, p. 30, 31; V. Kavolis, *Komunizmas, Lietuvos jaunimas ir mes...*, p. 46.

⁴² V. Kavolis, *Lietuvos atstatymas. Jaunosios kartos programa...*, p. 32.

visuomenės⁴³. Tokiu būdu seka išvada, kad išėivijos jaunimo organizavimasis ir viena, bendraja sąranga paremtos vertybių sistemos paieška turėjo būti vienintelis būdas, padėsiantis atstatyti naikinamo Lietuvos jaunimo „sielą“ – naująjį darinį, esanti esminiu Lietuvos „visuomenės audinio“, vėliau ir kitų valstybinių sistemų atstatymo sėkmės garantu⁴⁴.

Nesunkiai pastebėtina, jog būtent tokius panašius *Santaros* organizacijos tikslus, bei siekius išskėlė V. Kavolis taipogi ankstyvuosiuose savo galvojimuose, kuriuose *Santaros* veiklos kryptys buvo įvertintos kaip: „*tikslas pasidaro niekas kita, kaip ugdymas kovotojų Lietuvos laisvinimo ir lietuvių tautinės gyvybės stiprinimo bare*“⁴⁵. Būtent *Santaros* tikslas – „*statyti naujus tvirtesnius kaip ligi šiolei pamatus visuomeninei ateinančios kartos veiklai lietuvių tautoje*“⁴⁶, o: „*ir mes norime <...> kaip jaunatvišku dinamizmu nešina ir bičiuliškon draugėn susibūrusi ateities Lietuva*“⁴⁷. Dėl šios priežasties galima buvo kelti hipotezę, jog pirmapradis jaunimo organizacijos *Santaros* uždavinys, ankstyvuosiuose V. Kavolio galvojimuose, tikriausia turėjo būti nukreiptas į „visuomeninio nepriklausomos Lietuvos audinio“ atkūrimo darbą, bei galimos Lietuvos visuomenės (su)formavimo veiklą. Tad tikėtina, jog *Santaros* organizacija galėjusi būti pirminiu šio „recepto ingredientu“, tačiau šis klausimas paliekamas atviras ateities V. Kavolio galvojimų tyrinėtojams.

⁴³ V. Kavolis, *Tarp studentiškujų užsimojimų,*, p. 430; V. Kavolis, *Studentas visuomenėje.....*, p. 435;

⁴⁴ V. Kavolis, *Studentas visuomenėje.....*, p. 437.

⁴⁵ V. Kavolis, *Santaros tikslai*, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias....*, p. 473.

⁴⁶ Ten pat, p. 480.

⁴⁷ V. Kavolis, *Ką reiškia Santara*, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias....*, p. 481.

4. IŠVADOS

1. Svarstydamas būsimos Lietuvos visuomenės ateities pavidalus V. Kavolis neabejotinai teigė, jog pirmojoje nepriklausomoje valstybėje susiformavęs „visuomeninis audinys“ bus sovietų išardytas, o atkūrus šalies nepriklausomybę reiks formuoti naująjį. Sėkmingą šio „audinio“ formavimąsi, mąstytojo teigimu, galėjo nulemti tik bendrųjų vertybinių sistemų paieškos, kurios būtų paremtos geriausiais lietuvių kultūros elementais, suformuotais iš dviejų tautos šakų dalių, t.y. lietuviškos Lietuvos lietuvių ir lietuviškosios išėivijos kultūrų.
2. Neradus optimaliausių vertybinių sistemų, kurios būtų buvęs pagrindas nepriklausomos Lietuvos visuomenės atstatymui ir formavimui, V. Kavolio manymu galėjo sukelti konfliktus tarp Lietuvos lietuvių, bei „visuomeninio audinio“ konstruktorių – egzilų lietuvių. Tokiu būdu galvotojas išskyrė aštuonis galimus konfliktus: kalbos skirtumus, skirtingą tikrovės suvokimą, bei mąstymą, besiskiriančių išgyvenimų, pasakojimų ir vertybių interpretavimą, išėivijos lietuvių „sustabarėjusio“ Lietuvos „paveikslo“ vaizdą, senimo ir jaunimo santykių konfliktą, laisvės kovotojų, bei kolaborantų priešpriešą, konfliktą tarp senųjų ir naujųjų valstybininkų, galiausiai nesutarimus tarp klerikalų ir antiklierikalų.
3. Intelektualo manymu, optimaliųjų vertybių ieškojimų ir galimų konfliktų sprendėjai turėjo būti abiejų tautos dalių jaunimas – Lietuvos visuomenės būsimieji „konstruktoriai“. Vis dėlto tik bendrųjų vertybinių sistemų atradimas, bendruomenės ir asmenybės neabejotinai buvo tie sociokultūriniai veiksniai, lemsiantys sėkmingą valstybės „visuomeninio audinio“ atstatymą.
4. Visgi stiprindamas savuosius argumentus V. Kavolis numanė trumpalaikės ir ilgalaikės sovietinės okupacijos įtaką Lietuvos visuomenei. Pirmuoju atveju trumpalaikė okupacija negalėjo pridaryti ypatingos žalos, antruoju atveju priešingai – itin neigiamai paveikti Lietuvos jaunimą, kuris turėjo būti faktinis galimos Lietuvos visuomenės „konstruktorius“.
5. Vis dėlto akcentuodamas išėivijos jaunimo „misijos“ svarbą, kaip optimaliausių vertybių „atrinkėjos“ ir galimos Lietuvos jaunimo „nukreipėjos“ tinkama vaga, V. Kavolis nurodė šiam tikslui įgyvendinti tinkamiausią „receptą“. Tad tik solidarūs ir gerai organizuotas išėivijos jaunimas galės atlikti savo užduotį, todėl pastarojo konsolidacija į tam tikrą darinį, pavyzdžiui, organizaciją neišvengiamai svarbi. Todėl keliama hipotezė, jog tokios jaunimo konsolidacijos pirmapradžiu reiškiniu greičiausiai turėjo būti *Santaros* organizacija, būtent josios ankstyvuosiuose tiksluose, surašytuose V. Kavolio, randame tokių įrodymų.

5. ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Šaltiniai:

1. K. A., Persilaužimo metai, *Aidai*, 1951 m. vasaris, nr. 2 (38).
2. K. A., Politika be nugarkaulio, *Aidai*, 1950 m. gegužė, nr. 5 (31).
3. Kavolis V., Tremties tikrovė ir keliai į lietuviškumą, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias*, sudarė: E. Aleksandravičius, D. Dapkutė, Versus aureus: Vilnius, 2006.
4. Kavolis V., Atviras laiškas apie jaunimą ir visuomenę, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias*, sudarė: E. Aleksandravičius, D. Dapkutė, Versus aureus: Vilnius, 2006.
5. Kavolis V., Gyvasis lietuviškumas, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias*, sudarė: E. Aleksandravičius, D. Dapkutė, Versus aureus: Vilnius, 2006.
6. Kavolis V., Ką reiškia Santara, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias*, sudarė: E. Aleksandravičius, D. Dapkutė, Versus aureus: Vilnius, 2006.
7. Kavolis V., Komunizmas, Lietuvos jaunimas ir mes, *Varpas*, nr. 2, Varpininkų leidinių fondas: Niujorkas, 1953.
8. Kavolis V., Laisvo žmogaus tiesa, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias*, sudarė: E. Aleksandravičius, D. Dapkutė, Versus aureus: Vilnius, 2006.
9. Kavolis V., Lietuviai, komunizmas ir tautinis charakteris, straipsnių rinkinyje *Metmenu laisvieji svarstymai 1959 – 1989*, sudarė V. Gasiliūnas, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla: Vilnius, 1993.
10. Kavolis V., Nuo impulso iki Šekspyro, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias*, sudarė: E. Aleksandravičius, D. Dapkutė, Versus aureus: Vilnius, 2006.
11. Kavolis V., Santaros tikslai, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias*, sudarė: E. Aleksandravičius, D. Dapkutė, Versus aureus: Vilnius, 2006.
12. Kavolis V., Studentas visuomenėje, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias*, sudarė: E. Aleksandravičius, D. Dapkutė, Versus aureus: Vilnius, 2006.
13. Kavolis V., Studentiškos veiklos perspektyvos, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias*, sudarė: E. Aleksandravičius, D. Dapkutė, Versus aureus: Vilnius, 2006.
14. Kavolis V., Vertybės ir socialinė politika, straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias*, sudarė: E. Aleksandravičius, D. Dapkutė, Versus aureus: Vilnius, 2006.
15. Šimutis L., *Amerikos Lietuvių Taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940 – 1970*, Čikaga, 1971.
16. Valiūnas J. K., *Tau, Lietuva*, Vilnius, 1996.

II. Literatūra:

1. Aleksandravičius E., Kavolis istorikams, knygoje *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, Baltos lankos: Vilnius, 2000.
2. Aleksandravičius E., Laisvė, moralybė ir jos šėtonai, knygos *Nepriklausomųjų kelias įvade*, Versus aureus: Vilnius, 2006.
3. Antanaitis A., *Ateities Lietuva „liberalų“ ir „frontininkų“ tekstuose*, prieiga internete: <http://www.iseivijosinstitutas.lt/get.php?f.619>, žiūrėta [2010 05 01 d.].
4. Bartkevičius K., *Lietuvos ateities vizija egzilio tekstuose 7 – 8 –ajame dešimtmėčiuose*, prieiga internete: <http://www.iseivijosinstitutas.lt/get.php?f.615>, žiūrėta [2010 05 01 d.].
5. Dapkutė D., *Lietuvių išėivijos liberaliosios srovės genezė: politiniai – organizaciniai aspektai. 1945 m. – šeštojo dešimtmėčio pabaiga*, Versus aureus: Vilnius, 2002.
6. Girnius J., *Tauta ir tautinė ištikimybė*, Į Laisvę Fondas lietuviškai kultūrai ugdyti: Chicago, 1961.
7. Michelsonas S., *Lietuvių išėivija Amerikoje 1868 – 1961*, Pietų Bostonas, 1961.